

„...egyetlen szerelem minden”

HALMAI TAMÁS

Takács Zsuzsa *Sötét és fény kora* című kötetének újraolvasása

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2009. 7. számunkban közzeltük.

¹Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.

²Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

³Lengyel Balázs: *Takács Zsuzsa: Sötét és fény kora*. In: L. B.: *Visszatérés. Esszék, tanulmányok*. Jelenkor, Pécs, 1990, 96.

A *Sötét és fény kora* (*Válogatott és új versek*)¹ nemcsak összefogja: össze is foglalja bő két évtized lírai termését. Összefoglalja, amennyiben egyrészt a költő addigi életművének legjobb és legjellemzőbb darabjaiból nyújt válogatást; másrészt az újabb versekkel is a régi hangot szólaltatja meg, az ismerős látásmód képviselőjére szegődik. Már címe is (az első ízben az *Eltékozolt esélyemben*² közölt vers nyomán) általános érvénnyel, összegző eréllyel sugalmaz jelentést, hangulatot, lét-tapasztalást. Hiába a Takács Zsuzsa több versében fölismerhető magán- és közéleti konkretizációk, tér- és időbeli referenciák: a sötétség és a világosság egyidejű jelenlétére utaló mellérendelés az *emberi idő* ontikus metaforájának tűnik föl, az emberi létezés dramatikus kondícióját jelölő trópus lesz. Egy érzékeny kritika is a címből kiindulva nyugtázhatta a művészi minőség magas fokát: „Ez a több irányból, a női sorsból, a családi kapcsoltságból s a mindennapi lét kiemelt élményvilágából kirajzolt keserves léttudat, mely, amiként a kötet cím is céloz rá, sötét és fény összjátékából áll egybe, egyre kontúrosabban, megmetszettebben realizálódik, ahogyan beérik ez a költészet, a konkrét, a pillanatból adódó élmény és a léttapasztalat harmonikus egységet valósítva meg, egyfajta szilárdan érvényes és sugallatos költői eredményt hozva létre. Mai líránk legjava természetbe tartozót.”³

A válogatás gazdagsága természetyszerűen hívja föl a figyelmet a verscímek változatos szépségére, érzékletes sokirányúságára. Szintaktikailag és stílusosan is többfélék ezek, terjedelmük és hangulatuk egyaránt jósolhatatlan. Van, hogy a kezdő szavak (vagy a vers más részlete) adja a címet; máskor témát jelöl, értelmezési irányt javasol a szöveg fölötti jelzet. Ám szinte mindannyiszor jóleső várakozást kelt, azonnali olvasásra csábít. Mi ért véget és miféle szereplők vagy befogadók számára, ha *A színjátéknak vége már?* Ki vagy mi lehet *Az alvó terrorista?* Mi esett a közelben, ha a cím csak annyit tudat: *Horgászok ültek távolabb?* A szenvedély keretein is kívül kerülünk-e, amikor *A szenvedélyes arc a keretből kihajol?* Hideg-e, sötét-e, jelekben gazdag-e a *Filológus téli éjszakája?* Miféle mnemotechnikai módszertant követhet egy *Emlékezés-gyakorlat?* Valódi *Varázslatra* vagy valaminő szemfényvesztésre kell-e gyanakodnunk, ha a cím csak egyetlen talányos szó?... A témavilág az élet nagy kérdéseit öleli föl — a születés, a szerelem és a halál fogalmi körében, a kezdet és a vég, a találkozás és az elválás közérzeti terében tájékozódva. A jellegadó motivikus elemek (szív, arc, éjszaka, tenger, tükör...) hálószerű biztonsággal kötik egymás-

hoz az egyes darabokat. A formanyelv és szerkesztésmód jól leírható: „A szerző versei — látványra — szélesek, rímtelenek, sorvégeik (vagy sorközepeik) véletlenül csengenek össze, kényelmesen ömlő sorok ezek, nem túlsattanó verslezárással; összegző sor vagy valami félretekintő megjegyzés zárja a verseket. A gondolatok általában több soron át kanyarognak, a négy-öt soros versmondatokat kitett pont fejezi be. De aztán egysoros mondat következik, kitűnő képi konklúzióval, rácsapó s továbbfejlesztő vagy az elmondottak ellen szikrázó gondolattal.”⁴ A hangvétel, a beszédmodor, a versnyelvtan esztétikai minőségeket elegyít egyensúlyosan: az elégikus tónus a meghatározó, ám hol az ironizált pátosznak, hol a pátoszos iróniának tesz jelentésszerű kedvezményeket. A lélektani elmélyültség, az álomi képsorok ugyan-csak üdvözlendő sajátosságok. (Hogy gyöngeségek — túlrajzolt képek, túlírt mondatok — is föl-fölbukkannak még e válogatásban: csaknem törvényszerű. Hibátlan életművet alig ismerünk. S Takácsnál a helyenkénti poétikai esendőségnek, úgy lehet, tartalma is van: a beszélő sérülékenységre, a versbéli világ törekenységére olvasható rá.)

A mintegy másfélszáz vers tematikusan rendeződik öt ciklusba. Ez azt is jelenti: keverednek régi és új szövegek, fölborul a korábbi kötetek kirajzolta időrend, a tényszerű egymásra következésnél meghatározóbbnak bizonyulnak a művek belső összefüggései. „A kötetben a (mindenfajta szeretetet magába ölelő) szerelem hullámai és forrósága ömlik végig, a költő védekező és támadó perlekedése áll ki belőle, és a szerelmének kiszolgáltatott asszony intellektuális nyelvi bravúrijai vernek habot a felszínen. Mindez elsodródó, képekben mozgó, sorokba szedett belső történésként, sőt a létezés szakadatlan folyamataként jelenik meg, mint szeretetvágy, nyughatatlan vágy és vágyakozás.”⁵ Ha a szerelmet nevezük meg központi témaként, újra és újra vallatóra fogott érzelmi minőségként, a személyiség szenvedélyeknek, ösztönöknek, indulatoknak kitett sérülékenységre hivatkozva kell tágan értenünk e fogalmat: „Ha van par excellence líra, Takács Zsuzsáé az. Kép, hang, táj, történelem, utazás, magányos tűnődés vagy társasági együttlét, utca vagy tengerpart, séta egy idegen városban vagy sietés haza — mind-mind az érzések szűrőjén át érkezik hozzá. Ez az érzés pedig a szerelem. A szerelem többnyire boldogtalan és irracionális. Szerelem fűzi leánygyermekéhez is, mert mi másnak nevezhetjük azt a hideglelős féltékeny kötődést, amelyet a *Szerelmes ének*ben olvashatunk?”⁶

A *Szerelmes ének* az első ciklus (*Nap-versek*, *Hold-versek*) s így a kötet nyitó verse. A reá következő írások a szülés/születés nyersen misztikus élményét s az anya-gyermek viszony változásait tárgyazzák. A születés csodájától a halál komorabb csodájáig ívelő életet bátor és bölcs tekintet látja itt tapintható veszélyekkel terhesnek, ugyanakkor transzcendens kárpótlást ígérőnek; miközben az életet féltő elszántság a szeretett lény életének féltéseként eszmél rá önnön valódi értelmére: „De ne hidd, hogy nem bízom valami / fényességben. Teljesen értelmetlen, / de mégis. Nem születettél volna meg, ha nem / bíztam

⁴Vasadi Péter: „Kétértelműség a jelekben”. Takács Zsuzsa: *Sötét és fény kora*. In: V. P.: *Csoportkép. Látás, jelek, jelentés*. Kortárs Kiadó, [Budapest], 1998, 94.

⁵Vasadi Péter: i. m. 91.

⁶Kartal Zsuzsa: *A világ szerelmese*. Takács Zsuzsa: *Sötét és fény kora*. Élet és Irodalom, 1989. 30. sz., 10.

volna egykor. És most is / magamat hibáztatom a változásért. / Rossz irányba fordultam volna? / Mégis, minden arra sarkall, / hogy mentselek meg téged, / de én már ne akarjak megmenekülni." (*Hangosan, égi dalosok!*) E szólam folytatódik, e látásmód teljesedik ki a *Mindenkinél jobban te hiányzol* vallomásában. A váratlan, vadnyugati jelenetezés az elképzelt jövőt fikciónál erősebb tények együttállásaként mutatja föl; gyermek és szülő eltávolodása az anyagi világban azonban éppen a lelki-szellemi kötődés szakíthatatlanságáról tesz tanúbizonyságot. Takács Zsuzsa kezén a halál-versek súlyos hagyományra átlényegül; az elmúlással néz szembe, de nem a haláltól fél, hanem a szeretetet félti a vers alanya:

*Mindenkinél jobban te hiányzol,
ha számbaveszem majd a veszteségeket.
A szivárványos, közelítő halálban
velem lesz az, aki végig szeretett,
de te, ki tudja, hol leszel?
Akit naponta elvesztettelek,
kalandfilmet nézel egy közeli moziban?
A tűzparbajban a hős hőkölő lován
felemelkedik és lezuhan?
Ismerd föl kioltott arcában arcomat!
Elegem volt e szüntelen vonulásból
lőháton a fölégetett vidéken,
gyűlölöm a prérifarkas vonítását,
ezt az árnyékhangot minden éjszaka!
A megváltó golyó majd őt is csöndre inti,
egyetlen lövés a világot kioltja!
Mennyi mindent kéne mondanom neked!
Barátaiddal sétálsz? Most az egyszer
ne maradj tovább, gyere, amikorra
a jöttödöt ígérted!
Az ágyamnál gyülekező, türelmetlen
vendégek magukkal akarnak vinni,
és ezért azt hazudják, nem tudhatod,
hogyan jelentek értem.*

A *Szerelmesem* versei elsősorban a férfi-nő kapcsolat bonyolultságát bontanák ki. A szerelemtől egyszerre meggyötört és átlelkésített beszélő egy helyütt érthető odaadással fordul a képzeleti világ vigaszához. Az absztrakció megszólítása filozofikus nyomatékot ad a versnek; az elemi életfunkciók fölemlítése a társra találat létszükségletnek tünteti föl; a sötétség, a bezártság és a rabság toposzának egymásba illesztése s az irodalmi önreflexió összekapcsolása egy posztromantikusan tragizált játékfelfogással depresszív, de a reményt nem nélkülöző modalitást eredményez: „Világíts nekem! Halálom órájáig / légy velem, képzelet! vezess / a többiek közé, mert

fázom, / ölelj magadhoz, lélegzetteddel / megitass, tarts szorosán, /
hogy szét ne essek! / Beszélek / hozzád mint ráncos rongybabához,
/ egyetlenem, figyelj rám! / Virrasztok egy ablaktalan szobában, /
leeresztve a sötétbe egy kötélén, / szám betapasztva, kezem meg-
kötözve / örökre túsul ejtve, verseket / mondok föl magamban és
történeteket / játszom, játssz velem!" (Kísérőlevél)

Az *Országom* lapjain is kitüntetett beszéd tárgy a — megszenvedett valóságot átrendezni, de legalább átszemlélni képes — képzelet. A felnőtt életbe *megérkező* alany az időszembesítés gesztusával élve beletörődő érettséggel fogalmazza meg léthelyzetét, szikár beszédmodorban vall esély és esélytelenség viszonyának összetettségéről: „Sosem lesz hát, ami nem volt. (...) Marad a képzelgés.” (*Életrajz*) Az *Üdvözlét, győztesek!* — a ciklus egyik kimagasló darabjaként — bizonytalanságban tartja az olvasót. A jelentéstani homály, mint annyi más szövegben, ezúttal is jellegadó tulajdonság. A „magasabb torony” szakrális metaforáját a „védőruha” profán tudományossága, a megemelt dikciót („a használhatót és használhatatlant / kettéinti bennünk kutató ujjatok”) a tapogatózó beszéd („képernyő-féleségre”) ellenpontoszza abban a versben, amely eldönthetetlené teszi, az emberi utókor emlékezete vagy égi lények jelenvalósága elevenedik-e meg egyetlen hosszú, sejtelmes mondatot alkotó soraiban:

*Kik leszálltok majd egy magasabb toronyból,
hozzánk, végleg engedelmesekhez léptek,
a mérgezésről félve, védőruhában
kik fölénk hajoltok, s mi fekszünk,
szemetek metsző hidege előtt a földön,
a használhatót és használhatatlant
kettéinti bennünk kutató ujjatok,
kivetítettek minket egy képernyő-féleségre,
járni és beszélni kényszeríttek,
a valótlanban nektek újra élünk,
fénycsóvák közé szorítva vonulunk,
számot és nevet írtok papírjainkra,
de mi a szökésben olyan nagyok vagyunk,
kedvez nekünk az ismerős vidék,
a megszokás, hogy mi sem változott,
tapasszátok fületeket a földre,
a kerítésen kívül járunk,
hamis nyomot hagytunk nektek, győztesek,
kezdjétek új kísérletet, előlről mindent.*

Jellemzően gyászversek sorakoznak a *Halottam* című részben. A halott apát elbúcsúztató költemények fontos jellemzője, hogy a búcsú a közélet szándékait viszi színre: a lírai gyász munkának lényegi része az elsíratott szülő megszólítása és faggatása — akárha maga a halál volna így megszólítható, s az *értelmező emlékezés* révén az önismeret

válhatnak rétegzettebbé, árnyalatosabbá és *elviselhetőbbé*. A veszteség alig bírható súlyára, a holtakkal fönntartható viszony biztató bonyo-
dalmasságára vall rá — megindító érzelmi teltséggel —, hogy az
„álom titkos nyelvén” is hamis beszédre igyekvők egyike éppensé-
gel a vers, a versek beszélője: „...magányos vagy és sérülékeny, / ha-
lálodat nem tudod kiheverni. / Rettenetes lehet így élned most már,
/ hogy nem vagy itt. / Hogy akiket a magadénak mondasz, / te,
védtelen és hallgatást fogadó halott, / a bármilyen szűk marokkal
mért haladéékért, / hogy boldognak hiessék nappal magukat, / kö-
vetelőznek, vádolnak és rád vallanak, / az álom titkos nyelvén is /
hazudva, ravasz éjszakájukon.” (*Haladék éjszakája*)

Az utolsó verscsoport (*Figyelő szem*) összegzésnek hat. Az itt ol-
vasható versek alanya a halállal szembenézve sorolja elő élete tényeit
és szereplőit; saját életét a születés és halál közé zárt szubjektum hely-
zetéből, az időnek, a szenvedélynek és a szenvedésnek kiszolgáltá-
tott kreatúra létállapotából *veszi szemügyre*. A titokzatos látogatónak (a
halott apának? a rejtőzködő Istennek? vagy a kettőből József Attila-i
mintára vizionált egynek, egyetlennek?) tett csendes szemrehányás
az ontológiai árvaság sorsképletére ad új variációt: „Hát eljöttél értem?
Mostantól velem vagy? / Nézd végig árvaságom helyeit! / A bárt,
ahol festett arccal ültem, / megjátszott mosollyal, míg intett valaki.
/ Az újrakezdés reggelén / fenyőkre néző, rezzenetlen ablakok. /
Egyetlen foltot, egy repedést kerestem, / ahol maradhatok. (...) Ho-
gyan teszed most jóvá, aki vagy, / hogy árvaságom helye volt a Föld.”
(*A sötétség utasa*) Hasonló hangot üt meg, de tömörebb anyagot for-
máz a *Még fölkel lassan* című vers. Itt a személyiség osztottságát gram-
matikusan is színre vivő önmegszólítás látszólag távolítaná a tragi-
kus léttapasztalatot, ám a záró sor alanyi reménysége a szebb jövő
iránti vágy mély személyességét rögzíti:

*Még nem dőlt el semmi, gondoltam,
még a földről lassan fölkelek,
a levegőre kivergődöm.
„Ne maradj, ne nézz körül itt!”
— kiáltok neked, hősnemnek, aki
fölkelsz a földről a vércsikos előszobában.
Ha kimégy a többiek közé
még mindent újrakezdhettek.*

A megszólítás alakzata súlyosítja el a kötetet záró verset is. Jel-
lemző módon anélkül, hogy a megszólított kilétét pontosítaná. Akár
a halott apához (ez a kézenfekvőbb és *éteribb* olvasat), akár a vala-
mikori társhoz szólunk: a *Veled vesz hát vissza* sorai a jövőről („Ezen-
túl”) beszélve voltaképp a múlt hibáit, hiátusait róják föl — a rezignált
panasz szölamát a „kristályerdő árnyékvadjai” és az „üveg éleken”
kegyetlen szépségű tropológiájába vezetve. Ám mintha a számon kér-
teknél („Mért nem időben szóltál”) fontosabb volna a késve ugyan, de

mégiscsak léttörvényként fölismert igazság, az „*egyetlen szerelem minden*” gyönyörű, metafizikus szentenciája:

*Ezentúl bárhol találkozhatom veled,
s ha feltörő könnyemtől alig is látlak,
homályos körvonal, te látsz jól,
közelítesz hozzám, vonzásodat érzem,
az örvénylő mozgás elkap.
Veled vesz hát vissza a szerelem?
A bátor, vörös, őszi levelekkel
tudatod, hogy velem vagy,
hogy hírnökeid voltak mind a férfiak,
akiknek meztelen mellén feküdtem.
Gyötrődtem miattuk, téged reméltelek
a szüntelen szobákban.
A lányaim hajlékony testét viselő
lányok piros labdája forgott.
Mért nem időben szóltál,
hogy egyetlen szerelem minden.
A kristályerdő árnyékvadjai
enyhülést találtak volna,
de így fönnakadva, fölnyársalódva
verődtek az üveg éleken.*

A *Szerelmes ének* anyai pszichét tárgyazó, magasztosan keserű fölütésétől („Rólad álmodom ahelyett, hogy boldog / veritékben fénylő férfiakról álmodnék”) ide jut el, ezt mutatja föl végül a kötet, a pálya addigi szakaszának méltó és beszédes foglalata. „S közben marad a gondolatok kezdetétől eredeti, szenvedélyes és kanyargó láncolata, maga a bonyolítás a mélyben, Takács Zsuzsa költészetének talán ez a legnagyobb erénye, melyet nyelvének metaforikus hajlékonysága és ereje állít elénk. Hangjának a ziháló szemrehányástól a fejvesztett és csendes kétségbeesésig, az ujjongástól az emlékein tűnődő örömgig sok színe van; költészetét bizonyos (nem emberi) magasságig emeli a költő (erős!) törekenységének tudata, de ez a törekenység azért anyyira sosem fenyegető, hogy ne hagyná őt föltűnően jól beszélni.”⁷

⁷Vasadi Péter: i. m. 92.